

реформаторської педагогіки, теорія і практика вивчення дитини в історії педагогіки.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych – PhD in Pedagogics, Docent, Associate Professor of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory and practice of formation of the methodological culture of the future teacher, research of V. Sukhomlynskyi's creative work heritage.

KRAVTSOVA Tetiana Oleksandrivna – PhD in Pedagogics, Docent, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the history of the development of reformatory pedagogy, the theory and practice of child studying in the history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 09. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК: 371 (477)

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
e-mail: lebid75@ukr.net

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В історії науки є імена, які як віхи визначають перехід наукового знання в якісно новий стан. Великі трудівники науки акумулюють досягнення своїх попередників і могутнім поривом творчої думки наближаються до істини, тим самими відкриваючи новий метод наукового знання, скорочуючи, полегшуючи шлях своїм послідовникам. До числа справжніх першопрохідців науки належить і В. О. Сухомлинський. На наш погляд, нині варто більше говорити про його спадщину як про авторську систему гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти й педагогічної науки в Україні і світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення дилем соціалізації в Україні ґрунтується на значному вітчизняному теоретичному і практичному досвіді. Однак, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського зазнала певних змін, безперервно збагачувалася, поглиблювалася. Педагогічна концепція педагога високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку. Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості.

Окремі аспекти педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського стали предметом вивчення науковців як на теренах нашої держави (М. Я. Антоненко, І. Д. Бех, В. І. Бондар, І. А. Зязюн, В. Г. Кузь, О. Я. Савченко, М. Л. Сметанський), так і за її

кордонами (А. М. Борисовський, Б. Ф. Кваша, М. І. Мухін, В. Г. Риндак, С. Л. Соловейчик).

Історіографічний аналіз наукового доробку В. О. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н. М. Гулан, а порівняльний аналіз систем В. О. Сухомлинського та А. С. Макаренка в англійських дослідженнях здійснила Н. П. Дічек.

Водночас реалії сьогодення, історіографічний аналіз наявних публікацій підтверджують, необхідність зосередження уваги на концептуальних педагогічних ідеях В. Сухомлинського, зокрема проблема фахового розвитку вчителів є однією з ключових, тому доцільним є звернення до аналізу педагогічного доробку цього видатного вченого.

Мета статті. Розглянути професійний розвиток педагога у світлі педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом до парадигми особистісно-орієнтованого виховання й навчання учнів зростають вимоги до особистості вчителя, рівня його фахової підготовки, загальної й професійної культури. Сьогодення вимагає від учителів та науковців переосмислення багатьох освітніх канонів. У цьому контексті вартим уваги є звернення до творчої спадщини видатного вітчизняного педагога Василя Сухомлинського, який вважав учителя центральною фігурою навчально-виховного процесу і стверджував, що «вчительська професія – це людинознавство,

постійне проникнення, що ніколи не припиняється, в складний духовний світ Людини; і це є прекрасно – постійно відкривати в людині нове, вражатися новому, бачити людину в процесі її становлення» [1, с. 7–10]. Про це, зокрема, йдеться у таких працях: «Павлівська середня школа», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором школи», в статтях: «Майстерність», «Високе покликання педагога», «Учитель і діти», «Суспільство і вчитель» та інші.

Саме школа потребує ідей і теорій, що відповідали б оптимальному розвитку дитини й сучасним потребам суспільства. Тому нині ми і звертаємося до гуманістичних основ творчої спадщини В. О. Сухомлинського. Педагог-гуманіст створив оригінальну систему навчання і виховання дітей, засновану на гуманістичних ідеях української народної педагогіки. Гуманне ставлення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої й мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без її бажань стати хорошою, немислима школа, немислиме виховання. Учні, перебуваючи в колективі, прагнули розвиватись, ставали кращими в першу чергу для себе, а не для того, щоб отримати похвалу. Цьому сприяла чудова тепла атмосфера, яка спонукала дітей до сердечності, милосердя і співпереживання. З його слів: «...усі наступні роки моєї педагогічної роботи були, по суті, роками турботи про піднесення людської гідності дитини, підлітка і юнака. На цьому будувались і зараз будуються гуманні відносини. Завдання піднесення людини я завжди прагнув підпорядкувати життю дитячого колективу як частинки суспільства» [2, с. 26–31]. Тому педагог-гуманіст закликав учителів будувати стосунки між учнями на принципах людяності, поваги їх гідності, спрямовуючи всі педагогічні впливи на творчий розвиток духовних якостей кожної дитини «головна мета, яку я ставив, залучаючи дітей до співпраці, – пробудити задатки і нахили, дати радість творчості, виробити вміння і навички, необхідні в майбутньому... Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків» [8, с. 44–45]. Ці слова В. Сухомлинського, доречно вважати, – гуманістичним заповітом для всіх, хто причетний до відповідальної справи плекання неповторного духовного світу кожної дитини. Його творча спадщина для сучасних поколінь учителів – цінне джерело безперервного розвитку та вдосконалення професійної і психолого-педагогічної майстерності.

Нормам моральності В. Сухомлинський присвячував спеціальні бесіди, через які

намагався не лише передати дітям моральні знання, а й вплинути на їхні почуття, емоції, цим самим спонукати їх до правильних хороших учинків, кожна дія позначається на інших людях, і дитина завжди повинна думати над тим, чи не завдає вона незручностей, зла іншим людям своїми вчинками, своєю поведінкою. Він обґрунтовує, які обов'язки повинна відчувати дитина перед батьками, рідними, перед іншими людьми. Василь Сухомлинський твердо переконаний, що осмислення і переживання вихованцем свого обов'язку перед матір'ю, батьком, учителем – саме з цього повинно починатися пізнання дитиною світу людини, необхідно навчати створювати й оберігати красу в усіх її багатогранних проявах. Чим більше в людині сил і можливостей для активної діяльності, тим більш важливу роль у формуванні її моральної сутності відіграє створення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаєминах [10]. Тому ще і ще раз звертаючись до творів Василя Олександровича Сухомлинського, переконуємося, що його спадщина слугуватиме нашій освіті сьогодні і завтра.

Однак, значну увагу, педагог приділяв формуванню у вчителів культури педагогічного спілкування. Педагогічне спілкування – це різновид спілкування людей у професійній сфері [5]. Оволодіння навичками такого спілкування є необхідним для досягнення мети в педагогічній діяльності.

Саме він вимагав від учителів майстерно володіти усіма компонентами мовлення: звуком, словом, тоном, розвивати словесну творчість дітей, активізувати мислення, збагачувати словниковий запас учнів, вчити дітей високій культурі мовлення, привчати їх говорити чистою українською мовою виразно, емоційно, красиво. В. О. Сухомлинський говорив, що немає сумніву в тому, що вчитель покликаний бути для учнів та їх батьків не лише професійно грамотною людиною, а й людиною з високим рівнем культури спілкування [4].

Зокрема, він вважав, що культури спілкування може досягти кожен учитель, якщо буде небайдужий до мови як власної, так і своїх вихованців. Тому В. Сухомлинський доводив, що слово вчителя – один із важливих засобів культури спілкування, «інструмент впливу» на душу вихованця, «це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність», адже без «живого трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [2, с. 29].

Особливе місце у науково-педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського займають питання засобів взаємодії вчителів і учнів. Згідно з поглядами вченого, активність учня у

спілкуванні допомагає вчителю організувати сприятливий психологічний контакт, необхідний для продуктивної взаємодії, для забезпечення ефективності реалізації обраних педагогом форм та методів навчання. Отож, стиль педагогічної діяльності має велике значення у навчально-виховному процесі. Педагог, особливо, критикував авторитарний стиль, який ставить вчителя та його думку вище учня та його особистого бачення проблеми і тим самим призводить до влади над дітьми. В. О. Сухомлинський писав: «Володарювання над дітьми – одне з найважчих випробувань педагога, один з показників педагогічної культури... цінувати довіру, а значить, і беззахисність дитини – це педагогічна мудрість має збагатити нашу працю» [7, с. 280–285].

Педагог надавав великого значення зовнішньому вигляду і оформленню класів. Кожна картина, кожне унаочнення повинні допомогти учням сприйняти слова вчителя, глибше усвідомити матеріал, який вивчається. Справжнім прогресом у відкритті прекрасного стало навчання в «зелених класах», створення книжок-картинок про природу, подорожі на природу, проведення уроків мислення, кімнати казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду, написання дітьми оповідань, казок тощо. Світ казки, на його думку, є близький і зрозумілий кожній дитині, саме він формує в них творчу уяву, вчить образного мислення [9].

У центрі уваги видатного педагога – багатогранна діяльність учителя, його самоосвіта. Василь Олександрович вважав самоосвіту «життєдайним джерелом інтелектуального багатства, духовного життя педагога» [6, с. 323], визначаючи при цьому конкретне змістовне наповнення самоосвіти як самостійне оволодіння теоретичним матеріалом та практичними вміннями. В основі самоосвітньої діяльності – особисті зусилля вчителя, спрямовані на підвищення власної культури праці і, у першу чергу, культури мислення. Означений процес професійного саморозвитку передбачає не механічне поповнення знань, а перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці. Метою самоосвіти, на глибоке переконання педагога-гуманіста, є збагачення ідейнотеоретичного рівня особистості вчителя; поглиблення знань у предметній сфері; оволодіння досягненнями психологічної й педагогічної науки та практики; підвищення загальної культури вчителя «Чим більше знає вчитель, – пише В. О. Сухомлинський у праці «Павлівська середня школа», – чим частіше й

успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні» [6, с. 323–325].

Стимулювання професійного саморозвитку педагогів у Павлівській школі здійснювалось також шляхом популяризації передового педагогічного досвіду. Втім Василь Олександрович зауважував, що «досвід неможливо передати, якщо свідомістю того, хто хоче перейняти досвід, не оволодіває ідея, яка стала джерелом натхнення для творчої праці. А ідея може оволодіти свідомістю педагога тільки тоді, коли якісь залежності між педагогічними явищами помічені у своїй власній роботі та роботі товаришів. Коли усвідомлення цих залежностей спонукає шукати щось нове, думати над удосконаленням своєї майстерності» [6, с. 326]. Саме тому робота вчителів над розробкою педагогічних тем носила дослідницький характер, а її результати практично реалізовувались у навчально-виховному процесі школи.

Одним із ключових аспектів особистісного і професійного розвитку педагогів є дослідницька діяльність. В. Сухомлинський вважав, що «за своєю логікою, за філософською основою, за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед тому, що кожна людська індивідуальність, з якою ми маємо справу, це певною мірою своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів» [3, с. 267–268]. У цілому, завдяки творчій діяльності людині вдається, більш плідно, реалізувати власні потенційні можливості у суспільному житті, а це чи не першочергове завдання, що має здійснити особистість. І тільки той учитель досягне високих результатів у вихованні та навчанні учнів, який постійно працює над вдосконаленням власної професійної діяльності, постійно шукає нові шляхи розв'язання педагогічних проблем і їх творчого втілення в практику сучасної школи.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що він, глибоко дослідивши професію вчителя, виділив ознаки педагога професіонала, сформулював умови його ефективної роботи (любов до дітей, професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти, дослідницька діяльність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні).

Варто зауважити, що творчі пошуки, ідеї Василя Сухомлинського були новаторством у часи авторитарної радянської педагогіки. Яскрава самобутня думка видатного педагога спрямована на проектування особистості

дитини, на перспективу її розвитку, виражена в особистій практичній учительській та виховній роботі послужила розвитку демократичних та гуманістичних засад у педагогіці. Тому педагогічна спадщина В. Сухомлинського не втратила значущості для сучасної педагогічної науки і практики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і взагалі всіма учасниками виховного процесу, павлівський педагог переконливо показав, що найцінніше у дитини – її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей, бо тільки через розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до зростання та об'єднання особистостей – не стадного а справді людського, цивілізованого. Саме ці ідеї складають основу наступності педагогічної науці і стимулюють її розвиток.

Отже, творчо узагальнюючи здобутки педагогічної спадщини Василя Олександровича, приходимо до висновку, що теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога увійшли до історії педагогічної думки, його праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими ідеями, поглядами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В. О. Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» / М. Антоненко // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 7–10.
2. Бабіч Л. В., Кондратенко Г. М., Рідкоус О. В. Використання гуманної спадщини В. О. Сухомлинського в системі підготовки спеціалістів / Л. В. Бабіч, Г. М. Кондратенко, О. В. Рідкоус // Зб.наук.праць. Педагогічні науки. Випуск 50. – Херсон: ХДУ, 2008. – С. 26–31.
3. Безносюк О. О. В. О. Сухомлинський про відповідальність у науковопедагогічних дослідженнях [Текст] / О. О. Безносюк // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Сер. Педагогічні науки / Гол. ред. В. О. Пащенко. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5 (44). – С. 267–274.
4. Белан Ганна. Спадщина В. О. Сухомлинського в професійній підготовці сучасного педагога / Ганна Белан // Наукові записки. – Випуск 78 (2). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С.262–265.
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика : Навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів: «Норма», 2005. – 344 с.

6. Гергуль Світлана. Самоосвіта вчителя в контексті педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / Світлана Гергуль // Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 323–327.

7. Кондратенко Галина, Бабіч Людмила. Проблема підготовки майбутніх спеціалістів на основі гуманістичної спадщини В. О. Сухомлинського / Галина Кондратенко, Людмила Бабіч // Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 280–285.

8. Новгородська Ю. Ідеї В. О. Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська // Рідна школа. 2002. – С. 44–45.

9. Стахів Л., Плахова С. Втілення ідей В. О. Сухомлинського в сучасній загальноосвітній школі / Л. Стахів, С. Плахова // Молодь і ринок. – 2010. – №5. – С. 120.

10. Федяєва Валентина. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в підготовці майбутнього вчителя / Валентина Федяєва // Наукові записки. – Випуск 78 (2). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 303–305.

REFERENCES

1. Antonets, M. (2006). *Problema pedagogichnoy tvorchosti vchitely u spadhini V. O. Sukhomlinsky*. [The Problem of Teacher's Pedagogical Creativity in the Legacy of V. O. Sukhomlinsky]. Kyiv.
2. Babich, L. V., Kondratenko, G. M., Ridkous, O. V. (2008). *Vikoristannyi gumannoy spadhini V. O. Sukhomlinsky v sistemi pidgotovki spetsialistiv*. [Use of the human heritage of V. O. Sukhomlinsky in the system of specialists training]. Kherson.
3. Beznosyuk, O. O. (2005). *V. O. Sukhomlinsky pro vidpovidalnist u naukovopedagogichnih doslilgemnyh*. [V. O. Sukhomlinsky about responsibility in scientific and pedagogical researches]. Poltava.
4. Belan, A. (2008). *Spadchyna V. O. Sukhomlinsky u profesyyniy pidgotovzi suchasnogo pedagoga*. [Legacy of V. O. Sukhomlinsky in the professional training of a modern teacher]. Kirovograd.
5. Vasyanovich, G. P. (2005). *Pedagogichna etika*. [Pedagogical Ethics: Educational Manual]. Lviv.
6. Gergul, S. (2008). *Samoosvita vchitely u konteksti pedagogichnoy spadzini V. O. Sukhomlinsky*. [Self-education of a teacher in the context of V. O. Sukhomlinsky's pedagogical heritage]. Kirovograd.
7. Kondratenko, G., Babich, L. (2008). *Problema pidgotovki maibutnih spetsialistiv na osnovi humanistichnoy spadchini V. O. Sukhomlinsky*. [The problem of training future specialists on the basis of the humanistic heritage of V. O. Sukhomlinsky]. Kirovograd.
8. Novgorodskaya, Yu. (2002). *Idei V. O. Sukhomlinsky i rozvivavutsya*. [Ideas of V. O. Sukhomlinsky i rozvivavutsya].

living and developing]. Yu. Novgorod.

9. Stakhiv, L., Plakhova, S. (2010). *Vitleny idey V. O. Sukhomlinsky v suchasny zagalnoosvitniy chkoli*. [Implementation of the ideas of V. O. Sukhomlinsky in a modern general education school]. Kyiv.

10. Fedyeva, V. (2008). *Pedagogichna sistema V. O. Sukhomlinskyu pidgotovzi maibutnogo vchitely*. [V. A. Sukhomlinsky's Pedagogical System in the Preparation of the Future Teacher]. Kirovograd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: використання активних методів навчання у викладанні педагогічних

дисциплін, формування професійної самосвідомості майбутнього вчителя, творчий підхід до формування професійної майстерності вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LEBID Inna Yhimivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Department of Pedagogy and Management of Kamianets-Podiskyi National Ivan Ohienko University.

Circle of scientific interests: the active teaching methods use in the teaching of pedagogical disciplines, the formation of professional self-consciousness of the future teacher, creative approach to the formation of professional teacher's skills.

Дата надходження рукопису 14. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко

УДК 371

ПРОЦ Марта Орестівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID iD: 0000-0002-0446-5898

e-mail: kapral.marta@gmail.com

ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ КІРОВОГРАДЩИНИ: В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Період 1960-70-х років ХХ ст. більшість сучасних дослідників історії називають пульсуючим, хвилеподібним, непослідовним етапом державного розвитку на тлі боротьби демократичної та консервативної тенденцій. Цьому сприяло зокрема проголошення М. Хрущовим ще в квітні 1958 р. на ХІІІ з'їзді ВЛКСМ курсу на перебудову народної освіти. Важливими для розвитку національної освіти стали спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966), «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972), «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977) та ін. [4, с. 251].

Саме за цього періоду, незважаючи на суспільно-політичні перепони авторитарної держави, в Українській РСР зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва, головною ідеєю якої визначалося зробити дитину соратником, одноступенем учителів, вихователів, батьків, рівноправним учасником педагогічного процесу. Дитина, особистість школяра стають центром системи навчання і виховання, а

вчитель, вихователь переходять від педагогічних вимог до педагогічної взаємодії, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, забезпечуючи єдність навчання і виховання [1, с. 328].

Вагомий внесок у розвиток навчально-виховного процесу та педагогічних інновацій 1960-70-х років ХХ ст. зробив педагог-новатор, представник вищезазначеного освітнього напрямку Василь Олександрович Сухомлинський.

Мета статті полягає у розкритті актуальності новітніх педагогічних ідей директорів авторських шкіл Кіровоградщини (В. О. Сухомлинського, Н. А. Калініченко, І. Г. Ткаченко, Ф. Ф. Оксанич) 1960-1980-х років ХХ сторіччя на тлі сучасних освітніх проблем загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість

В. О. Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.) [8, с. 5]. Роботи нашого видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман